

ОЦЕНЕ, ПРИКАЗИ

Александар Лома: *Пракосово. Словенски и индоевропски корени српске епике*, Београд 2002, Балканолошки институт САНУ, Посебна издања 78, 352 стране*

У предговору својој књизи коју данас овде представљамо Александар Лома, доследан својој критичности, у првом реду према себи самоме, указује на то да ову књигу не сматра заокруженом и целовитом синтезом и изражава бојазан да неким тумачењима и закључцима можда недостају потврде из грађе и дела која му нису била доступна до писања ове књиге, па да ће се стога, можда, неке тезе и закључци касније показати у другачијем светлу.

Пажљив и упућен читалац, међутим, свакако ће доћи до закључка да ће основне тезе и закључци остати непомериви, а да ће се евентуално побијање неких претпоставки односити само на појединости. Бар је писац ових редова у то дубоко уверен.

Зато сматрамо да ће књига, у овом облику у коме је објављена, бити драгоцене, у првом реду зато што ће пружити откривање и једно ново виђење дубоких словенских и још дубљих, индоевропских корена српске епике, а затим и зато што ће остали прегаоци на овом пољу истраживања на једном месту добити праву ризницу података, чињеница, материјала и идеја, које у овој књизи

не остају само идеје, већ аргументима бивају уобличене у поуздане научне резултате.

Књига обухвата два велика дела, први, насловљен *Претхришћанско и предбалканско у српским јуначким песмама* и други, који носи наслов *Пракосово*, као и сама књига, и који је заправо посвећен скидању велова, једног по једног, откривању слојева, једног по једног, док се не дође до праве слике генезе косовског епа, слике која води препознавању и сазнавању заједничких елемената духовне традиције индоевропских народа.

Први део, међутим, кроз четири поглавља, која у ствари представљају четири студије, уводи читаоца, на неки начин, у главни део књиге, *Пракосово*, предочавајући му да трагању за најдубљим словенским и индоевропским слојевима српске епике могу и треба да претходе истраживања појединих елемената исте проблематике.

Истичући с правом неоспорне резултате у реконструкцији индое-

* Прочитано на представљању књиге у Салону САНУ 30. 10. 2002. године.

вропског прајезика путем упоредног изучавања индоевропских језика, и поред свих постојећих условљености, аутор стоји на становишту да се, на сличан начин, *mutatis mutandis*, могу, компаративним истраживањима, макар делимично, реконструирати заједнички елементи духовних традиција индоевропских народа у области митологије, религије, идеологије, поезије, особито епске, као и у другим областима духовног стваралаштва.

Свестан чињенице да та реконструкција елемената у областима духовног стваралаштва не може бити ни издалека у тој мери егзактна као када је у питању језик, аутор, уз сву опрезност и критичност, прихвата овај ризик који се, како видимо, исплатио.

Не могу, а да о свакој од поменутих студија у првом делу књиге не кажем бар по неколико речи.

У првом поглављу, насловљеном *Дубине језичког памћења*, аутор испитује праиндоевропске епске формуле и њихове могуће словенске континуанте на примеру словенске речи *чудо*, задржавајући се на формулаичним синтагмама *чудно чудо*, *велико чудо*. Испитавши ове поетске формуле у нашим епским песмама и подударне формуле у руским биљинама и баладама, аутор је утврдио да је подударност таква и толика да се приближно убедљиво може закључити да ова поетска формула представља заједнички елемент прасловенског песништва, а на основу семантичке анализе грчког *κῦδος* успоставио је грчко-словенску поетску паралелу.

Друго поглавље под насловом *Дубине повесног памћења* посвећено је истраживању епске географије и историјских сећања у топографији српских епских песама и пребогато

је новим запажањима и тумачењима. То су тумачење формулаичних епских спојева попут оног „од (тихог) Дунава па до (сињег) Мора“; утвривање реликтне топографије (име *Млав-планина*) и историјских реминисценција на најстарије историјске догађаје у српској епској поезији; трагање за сећањима на борбу хришћанства против паганства у српским епским песмама; тумачење зашто се Индија назива „земљом проклетом“.

Далеко би нас одвело да макар и само поменемо све значајне резултате изложене у овом поглављу, али не можемо да не поменемо одељак *Вода Трутина. Странствовања и деобе у циклусу браће Јакшића*, чије су теме и мотиви из праиндоевропске старине брижљиво анализирани и успостављене аналогije у грчкој, староиндијској, германској и балтској митологији.

Треће поглавље првог дела насловљено је *Ритуална подлога епа* и посвећено анализи већег броја српских епских песама са тематиком „женидбе са препрекама“ и откривању обредних елемената ратничке иницијације у њима. У том смислу посебно је важно поређење мотива иницијације младића – борбе са троглавим змајем – у нашим и руским народним песмама, што упућује на прасловенско порекло овог мотива, а упућивање на иницијацијски двобој у персијском епу *Шахнаме* поставља утвривање обредних елемената у српском епском песништву на широку индоевропску базу.

У четвртном поглављу, под насловом *Идеолошка подлога епа*, примењујући доследно Димезилову тезу о „идеологији трију функција“, коју, по Димезилу, консеквентно одражавају митолошке и теолошке

представе старих Индоевропљана (те три функције су: прва – власт, интелект, магија и религија; друга – телесна снага, борбена вештина и јунаштво; трећа – обиље, плодност, телесна лепота), аутор чини успели покушај да лик епског јунака, Краљевића Марка, објасни као оличење прастарог, индоевропског типа јунака, наводећи увек своје, или већ утврдене паралеле са староиндијским, грчким и нордијским јунацима.

Трофункционалну структуру аутор налази у песми из циклуса Краљевића Марка *Сестра Леке капетана*, у којој је Марко представник друге, Реља Крилатица – прве, а Милош Обилић – треће функције. Поредом овај поуздано уочени пример трију функција са тријадом удружених јунака-богатира из староруске епике, аутор с правом закључује да је реч о моделу наслеђеном из прасловенске старине, који се јавља у многим нашим епским песмама.

Са друге стране, поређење тројице удружених јунака – Марка, Реље и Милоша – са скитском повешћу о одбијеном просцу и његова два побратима, тако е представника трију функција: интелекта, јунаштва и лепоте, у значајној мери поткрепљује оправданост прихватања принципа идеолошке трофункционалности у индоевропској епској традицији, која је свој одраз нашла у словенској, пре свега руској и српској народној епизи.

Исти принцип, подигнут са нивоа индивидуалних судбина епских ликова на високи социолошки ниво судбине народа и државе, аутор налази у песми *Смрт војводе Пријезде* тумачећи тако, дубинском анализом песме, трагичну судбину војводе Пријезде и жене му Јелице, судбину која одсликава

пропаст народа и земље, тадашње „Моравске“ Србије, као крај једне идеологије.

Тако су српски певачи, а да тога нису били свесни, верно преносили елементе прастаре индоевропске епске традиције. Заслуга је аутора што је у својим интерпретацијама те елементе уочио, на њих указао и темељно их истражио.

У овом управо приказаном одељку под насловом *Орази трофункционалне идеологије у песмама о пропасти српских земаља* аутор је убедљиво и на парадигматски начин показао плодотворност Димезилова схватања трофункционалности као једне од значајних одлика митолошких, теолошких и социолошких схватања старих Индоевропљана, која је свој одраз нашла у индоевропској епској традицији.

Прочитавши ове четири приказане студије из првог дела књиге, читалац је могао да стекне увид у различите аспекте проблема порекла српске јуначке епике и да се упозна са методом компаративног изучавања заједничких елемената духовних традиција индоевропских народа у области митологије, религије, идеологије, поезије, посебно епске, као и у другим областима духовног стваралаштва.

Тако припремљен, читалац ће моћи да са много дубљим разумевањем прати други, главни део књиге *Пракосово*.

Доследно следећи своју идеју водиљу да у нашим јуначким народним песмама проникне у онај најстарији индоевропски слој у коме је дошло до преношења митолошких сукоба са божанске на људску раван, из чега је поникло епско песништво, аутор у другом делу, пошто је претходно подробно и критички размотрио досадашња мишљења о настанку песама косовског циклуса,

оснажује тврдњу да су, од свих словенских народа, једино Срби својим косовским песмама створили нешто попут староиндијских, персијских, грчких, келтских и нордијских јуначких епова. Као критеријуме за ову тврдњу аутор претпоставља да једино косовске песме, од целокупног епског песништва словенских народа, садрже поуздане елементе индоевропске епске традиције и сâм поставља право питање: да ли су ти елементи доиста генетске или само типолошке природе.

Примери, поре ења и анализе које следе говоре у прилог потврдном одговору на прво од ова два дисјунктивна питања.

Полазећи од једног до сада незапаженог Чајкановићевог рада из 1938. године, у коме Чајкановић пореди косовске песме и староиранска, галска и нордијска веровања о предстојећој судбинској битки козмичких размера између богова и демона и налази готово невероватне сличности и подударности, чак и у детаљима, Александар Лома открио је саме темеље косовских песама и овом књигом саградио чврсто здање које ће нам помоћи да боље разумемо не само основна индоевропска упоришта косовских песама, већ и појединости које се чудесно подударају.

Учинио је то спајајући Чајкановићева независна истраживања са резултатима истраживања Димезила и Викандера, зачетника нове индоевропске компаративне митологије и улажући при том свој велики истраживачки таленат, своја широка знања и своју научничку же за истином.

Овај ограничени простор и време не допуштају нам да о сваком поглављу, па и о сваком одељку поглавља другог дела ове књиге о Косову, о оним поузданим резултатима по-

стигнутим у тумачењу порекла косовских песама, говоримо понаособ онако и онолико како и колико тема заслужује.

Стога ћемо на неколико примера показати истраживачки поступак аутора и след његове аргументације.

На пример, покушај да се у централној идеји косовске легенде, свесном привољевању царству небеском, назре заједничко индоевропско веровање да ратници у борби погинули одлазе у ратничко небеско станиште, остао би само пука претпоставка, да аутор није открио, истражио и аргументима поткрепио већи број паралела које нас опет нужно воде у индоевропске старине. На првом месту то је поре ење царства небеског у које се узносе пали косовски јунаци са небеским стаништем индијских и германских ратника, које заслужују својом борбом и погибијом.

Ако је тако, а по свему судећи јесте, онда је паганско индоевропско веровање тако темељно христијанизовано да се више тешко да назрети, поготово што је борба за одбрану вере и народа, према схватањима и осећањима хришћана, заиста богоугодан чин, како сведоче „Божји угодници“ и свети ратници који својим небеским војевањем показују прави пут.

У мотиву *цркве саздане на свили* аутор препознаје *вилински град*, загробно боравиште палих јунака из других митолошких народних песама, а у богохулном причешћу, у ствари богохулном изигравању причешћа, косовских витезова, познатом из прозног предања (ујачивање коњима у цркву, набадање нафоре копљима) препознаје остатак паганског словенског обреда гатања о исходу битке помоћу коња и копаља. Сви ови мотиви детаљно

UDC 930.85(4–12)

YU ISSN 0350–7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

XXXII–XXXIII

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

Rédacteur

LJUBINKO RADENKOVIĆ

Directeur de l'Institut des Etudes balkaniques

Membres de la Rédaction

FRANCIS CONTE (Paris), DIMITRIJE DJORDJEVIĆ (Santa Barbara),
MILKA IVIĆ, DJORDJE S. KOSTIĆ, LJUBOMIR MAKSIMOVIĆ,
DANICA POPOVIĆ, BILJANA SIKIMIĆ,
ANTHONY-EMIL TACHIAOS (Thessalonique), NIKOLA TASIĆ,
SVETLANA M. TOLSTOÏ (Moscou), GABRIELLA SCHUBERT (Jena),
KRANISLAV VRANIĆ (secrétaire)

BELGRADE
2003

су испитани, а излагање је не само добро аргументовано, већ и веома пластично и сликовито.

Мотив из здравице кнеза Лазара, којом наздравља најхрабријем јунаку, аутор види и у једном скитском обичају, где из заједничког врча смеју да пију само ратници који су у борби убили непријатеља.

Прихватајући гледиште да индоевропско епско песништво води своје порекло из митологије и религије, односно да су неки велики јуначки епови настали преношењем митолошких сукоба са божанске на људску раван, и да је људско делање ту само одраз божанског, аутор за мотив гажења ногом побе еног непријатеља из косовске легенде налази паралелу у старонордијској митологији, упућујући на важне појединости.

И за три Милошева скока у покушају да од султанова чадора стигне до свога коња, аутор налази паралелу са спасоносним утројеним кораком којим бог Вишну, у индијској митологији, спасава козмички поредак, и са сличним мотивом везаним за јунака Кршну као отелотворење бога Вишнуа. Врло убедљиво образложен је и паралелизам између епских ликова индијског Карне и нашег Милоша Обилића, целим низом значајних подударних детаља.

Остало је још много тога о чему би ваљало говорити, о „Пра-Лазару“ и „Кнежевој вечери“, о „Црном богу и белом Виду“, о „Пра-Милошу“, али свакако још једном ваља поновити ауторов *credo*: косовске песме по својој идеологији, тематици, мотивима, ликовима главних јунака и осталим битним компо-

нентама представљају идеолошко наслеђе из дубоке индоевропске старине, а ти „пра-ликови“, како их наш аутор назива, и њихови јуначки подвизи, представљали су за сва поколења узоре којима треба тежити и образце по којима ваља поступати.

Овом књигом добили смо у Александру Ломи право и достојног наследника Веселина Чајкановића, добили смо новог и у најбољем смислу модерног истраживача упоредне историје религије и митологије, али, истовремено, и поузданог лингвисту који зналачки комбинује језичке, у првом реду ономастичке чињенице са уоченим и образложеним паралелама из српског, словенског, староиндијског, келтског и германског епског песништва, постављајући тако своја истраживања на широку индоевропску основу, и тиме, у многострујности, продубљујући наша знања из ових области.

Посебну вредност ове књиге представља не само доследна примена новог компаративног метода у изучавању индоевропске историје религије, митологије и најстаријег, реконструисаног индоевропског епског песништва, већ и унапређивање тог метода увођењем нових појмова и термина неопходних за боље разумевање епског виђења света и епског песништва уопште.

Стога се може рећи да ова књига и у методолошком и у композиционом погледу може служити као парадигма.

Љиљана Црепајац